

ЕКОСИСТЕМНИЙ ПІДХІД У МІЖНАРОДНОМУ ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ: ВІД ІДЕЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНИХ ЕКОСИСТЕМ ДО ПОЯВИ ЦІЛІСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Суєтнов Євгеній Павлович ✉,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
ORCID 0000-0002-4094-444X

Досліджено історичні засади становлення та розвитку екосистемного підходу в міжнародному екологічному праві від ідеї збереження природних екосистем до появи цілісної концепції в рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття. На підставі ґрунтовного аналізу ключових міжнародно-правових актів екологічного спрямування зроблено висновок про їх вплив на процес формування екосистемного підходу на міжнародному рівні.

Ключові слова: міжнародне екологічне право; екосистема; збереження природних екосистем; екосистемне управління; екосистемний підхід.

Yevhenii Suetnov, PhD in Law, Assistant Professor, Head of the Environmental Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: evgeny-suetnov@ukr.net ; ORCID 0000-0002-4094-444X

Ecosystem approach in international environmental law: from the idea of conservation of natural ecosystems to the emergence of a holistic concept

The article explores the historical foundations of the formation and development of the ecosystem approach in international environmental law from the idea of conservation of natural ecosystems to the emergence of a holistic concept within the framework of the Convention on Biological Diversity, which was adopted on June 5, 1992, and which considers the ecosystem approach as a strategy for the integrated management of land, water and living resources that promotes conservation and sustainable use in an equitable way.

It has been proven that certain aspects of this approach can be traced in previously adopted acts, among which Declaration on the maritime zone 1952, Convention on Wetlands of International Importance Especially Waterfowl Habitat 1971, Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment 1972, Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora 1973, Great Lakes Water Quality Agreement 1978, Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals 1979, Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats 1979,

✉ Corresponding author. E-mail: evgeny-suetnov@ukr.net.

Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources 1980, World Charter for Nature 1982, United Nations Convention on the Law of the Sea 1982, Declaration on Conservation of Flora, Fauna and their Habitats 1988, Convention on the Protection of the Alps 1991, Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes 1992, Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area 1992, Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution 1992, Declaration on Environment and Development 1992, etc.

On the basis of a thorough analysis of the above-mentioned and other international legal documents, the conclusion is made about their influence on the process of formation of the ecosystem approach at the international level.

Keywords: international environmental law; ecosystem; conservation of natural ecosystems; ecosystem management; ecosystem approach.

Постановка проблеми

Фундаментальною основою сталого розвитку є екосистемний підхід, який як цілісна концепція розробляється в рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. [1], прийнятої на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (м. Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 03–14.06.1992 р.). Згідно зі ст. 1 Конвенції її цілями є збереження біорізноманіття, стале використання його компонентів та спільне одержання на справедливій і рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів. У Конвенції міститься визначення екосистеми, яка являє собою динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, взаємодіючих як єдине функціональне ціле (ст. 2), та наводяться зобов'язання Сторін зі збереження екосистем, зокрема, сприяти їх захисту, приймати належні заходи з їх реабілітації та відновлення, запобігати впровадженню, контролювати або знищувати чужорідні види, які їм загрожують, тощо (пункти «d», «f» і «h» ст. 8).

Ключові положення екосистемного підходу закріплюються в рішеннях нарад керівного органу Конвенції – Конференцій Сторін. Так, на Першій нараді (м. Нассау, Багамські острови, 28.11–09.12.1994 р.) Сторони підтвердили залежність майбутнього людства від збереження різноманітності екосистем (п. 1 додатку до рішення I/8) [2], на Другій нараді (м. Джакарта, Індонезія, 06–17.11.1995 р.) екосистемний підхід було визнано головною основою для подальших дій у рамках Конвенції (рішення II/8) [3], тоді як на П'ятій нараді (м. Найробі, Кенія, 15–26.05.2000 р.) було затверджено опис екосистемного підходу, його принципи та практичні вказівки щодо його застосування (розділи «А», «В» і «С» додатку до рішення V/6) [4]. Відповідно до розділу «А» екосистемний підхід є стратегією комплексного управління земельними, водними та живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження та стале використання на справедливій основі. Він засновується на науковій методології, яка охоплює всі рівні біологічної організації, включаючи основні структури, процеси, функції та взаємозв'язки між організмами та навколишнім середовищем, а також визнає, що люди з усім їхнім культурним різноманіттям є невід'ємною частиною багатьох екосистем.

Слід зауважити, що в еколого-правовій доктрині немає усталеного погляду на сутність екосистемного підходу, проте науковці наголошують, що передба-

чений у Конвенції про охорону біорізноманіття екосистемний підхід – це засіб, який дає можливість розглядати взаємозв'язки всередині екосистем з іншими системами та людьми, для яких екосистеми є місцем проживання та засобом для існування. Цей підхід покликаний забезпечити довгострокову стійкість біологічного різноманіття та суттєвий розвиток сучасного розуміння сталого природокористування [5, с. 39].

Переважно в такому контексті, започаткованому Конвенцією, екосистемний підхід розглядається багатьма вченими (Г. Хенне (G. Henne) [6], Р. Д. Сміт (R. D. Smith), Е. Малтбі (E Maltby) [7], Е. Морґера (E. Morgera) [8] та ін.), у тому числі й автором цієї статті [9]. Та незважаючи на те, що, дійсно, як цілісна концепція цей підхід розробляється в рамках указаної Конвенції, певні його аспекти можна знайти в міжнародно-правових документах, ухвалених набагато раніше, та які, на наше переконання, теж потребують належної уваги, адже ж майже всі вони в різні часи були погоджені Верховною Радою України, отже, стали частиною національного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значний внесок у розроблення екосистемного підходу в міжнародному екологічному праві, зокрема у висвітлення його доконвенційних засад, зробили як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, серед яких М. О. Медведєва (М.О. Medvedieva), яка склала перелік міжнародно-правових актів, де містяться посилання на елементи чи принципи екосистемного підходу [10], Ф. М. Платюв (F.M. Platjouw), яка здійснила їх класифікацію [11], та В. Де Лусія (V. De Lucia), який навів стислу історичну довідку концепції екосистемного підходу [12]. В інших працях теж є посилання на історичні аспекти цього підходу, але він розглядається або щодо окремих сфер, таких як водотоки та водні ресурси, живі морські ресурси, управління рибальством, лісова політика тощо (О. Макінтайр (O. McIntyre) [13], М. Ердем (M. Erdem) [14], Д. Е. Ж. Каррі (D. E. J. Currie) [15], С. Р. Енрайт (S. R. Enright), Б. Ботелер (B. Boteler) [16], В. Р. Таррелл (W. R. Turrell) [17], Д. К. Бекашев (D. K. Bekjashev) [18], М. Л. Вілкі (M. L. Wilkie) та ін. [19]), або в межах певних міжнародних конвенцій (М. Н. Копилов (M. N. Kopylov), А. М. Солнцев (A. M. Solncev) [20], С. Реджвелл (C. Redgwell) [21], К. Т. Нгуєн (K. T. Nguen) [22], О. В. Руденко (O. V. Rudenko) [23] та ін.).

Виходячи з викладеного, стає очевидним, що історія формування екосистемного підходу потребує додаткового та комплексного дослідження, з урахуванням ґрунтового аналізу міжнародних угод і поглядів учених. З огляду на це *метою статті* є окреслення історичних засад становлення та розвитку екосистемного підходу в міжнародному екологічному праві від зародження ідеї збереження природних екосистем до появи цілісної концепції в рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття.

Виклад основного матеріалу

Актуалізація питань збереження природних екосистем бере початок у 1960–1970-х рр., коли широка громадськість довідалася про ту загрозу, яка

нависла над біосферою. Саме в цей час створюються міжурядові та міжнародні неурядові організації, що займаються питаннями охорони природи та раціонального використання її ресурсів (Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП, 1972 р.), Всесвітній фонд дикої природи (ВФДП, 1961 р.), Римський клуб (1968 р.), Грінпіс (1971 р.) та ін.), оприлюднюються численні літературні й наукові твори, де порушуються різні екологічні проблеми («Безмовна весна» (Р. Карсон, 1962 р.), «Коло, що замикається» (Б. Коммонер, 1971 р.), «Межі зростання» (перша доповідь Римського клубу, 1972 р.), «Тільки одна Земля» (Б. Уорд, 1973 р.) тощо), розробляються міжнародні програми («Людина і біосфера», 1971 р.) та скликаються міжнародні екологічні конгреси і конференції.

Першою спробою долучити світову громадськість і уряди країн світу до практичного розв'язання глобальних екологічних проблем стала Конференція ООН з проблем навколишнього середовища, проведена у м. Стокгольмі (Швеція) з 05 по 16.06.1972 р. (Стокгольмська конференція). У процесі її роботи було обговорено та прийнято низку взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих документів, центральне місце серед яких займає Декларація ООН з проблем оточуючого людину середовища (Стокгольмська декларація) [24], яка поділяється на дві частини. Перша містить сім тез, які проголошують і роз'яснюють відповідальність людини перед природою, усвідомлення особливої місії людства та необхідність вирішення накопичених проблем, зокрема, підкреслюється, що охорона і поліпшення навколишнього середовища є неодмінною умовою для життя людства. Друга частина передбачає 26 принципів, якими слід керуватися державам у вирішенні екологічних проблем і питань охорони довкілля. Принцип 1 встановлює зв'язок між обов'язком охорони довкілля та реалізацією основних прав і свобод людини. Принципи 2–7 присвячені проблемам використання природних ресурсів планети і збереженню видового різноманіття на Землі. Принципи 8–25 охоплюють заходи охорони та поліпшення умов навколишнього середовища. Останній принцип (26) присвячено наслідкам застосування ядерного озброєння та зброї масового ураження [25, с. 91].

Аналізуючи Стокгольмську декларацію, можна стверджувати, що, незважаючи на відсутність у неї обов'язкової юридичної сили та її антропоцентричний характер (необхідність охорони природи мотивується виключно інтересами людини, значенням природи як ресурсу й оточуючого людину середовища), вона мала доленосне значення не лише для розвитку міжнародного екологічного права, а й для становлення екосистемного підходу. Так, у деяких її принципах прямо наголошено на необхідності збереження екосистем. Указано, що «природні ресурси землі, включаючи повітря, воду, землю, флору і фауну, й особливо репрезентативні зразки природних екосистем, мають бути збережені на благо нинішнього і майбутніх поколінь шляхом ретельного планування й управління», а також те, що будь-який негативний вплив на довкілля має бути припинений, «щоб це не завдавало серйозної чи непоправної шкоди екосистемам» (Принципи 2 і 6).

В окремих принципах про збереження екосистем зазначається опосередковано шляхом визнання потреби у підтримці екосистемних функцій природних об'єктів. Приміром, у Принципі 3 йдеться про те, що «здатність землі виробляти життєво важливі поновлювані ресурси повинна підтримуватися, а там, де це практично бажано і здійснено, відновлюватися чи поліпшуватися». Є принципи, де закріплюються вимоги до справедливого використання природних ресурсів з тим, «щоб забезпечувався захист від виснаження цих ресурсів у майбутньому і щоб вигоди від їх розробки отримувало все людство» (Принцип 5), а також принципи, у яких визнається важливість раціонального планування як засобу «врегулювання будь-якої невідповідності між потребами розвитку та потребами охорони й поліпшення навколишнього середовища» та проведення науково-дослідної та інформаційної роботи «для розв'язання проблем навколишнього середовища на благо всього людства» (Принципи 13 і 14). Загалом, як указують фахівці з міжнародного публічного права, зокрема Г. Хандль (G. Handl), у цій Декларації на задньому плані явно простежується ідея сталого розвитку, незважаючи на те, що вона була сформульована в контексті Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку лише через кілька років після Стокгольмської конференції [26, с. 5].

Тож Декларація ООН з проблем навколишнього середовища, яка була схвалена на Конференції у Стокгольмі, стала своєрідним орієнтиром для становлення екосистемного підходу в міжнародному екологічному праві. Недарма через рік після проведення Конференції її Генеральний секретар М. Ф. Стронг (M. F. Strong) у своїй статті «Рік після Стокгольму» писав: «Уперше ми зрозуміли, що все людство пливе в одному човні – і світове співтовариство зіткнулося з дійсно глобальною і загальною проблемою. Вчені та поети давно намагалися нас попередити – у природі все міцно пов'язане одне з одним» [27, с. 691].

Запроваджена у Стокгольмській декларації екосистемна тенденція простежується у Всесвітній стратегії охорони природи (або Всесвітній стратегії збереження), підготовленій Міжнародним союзом охорони природи (МСОП) за співпрацею та фінансовою підтримкою ЮНЕП, ВФДП та інших міжнародних організацій та опублікованій 05.03.1980 р. [28]. У Передмові до неї зазначено, що люди, у своєму прагненні до економічного розвитку та користування багатствами природи, мають примиритися з реальністю обмеження ресурсів і ємністю екосистем та враховувати потреби майбутніх поколінь. Це послання збереження, адже якщо об'єктом розвитку є забезпечення соціального й економічного добробуту, то об'єктом збереження є забезпечення спроможності Землі підтримувати розвиток й усе життя.

Однією із цілей збереження Стратегія визнає забезпечення основних екологічних процесів (тих, які регулюються, підтримуються чи значно стримуються екосистемами та мають важливе значення для виробництва продуктів харчування, здоров'я та інших аспектів людського виживання і сталого розвитку), а також «систем життєзабезпечення», що є скороченням від основних екосистем, наприклад, вододільні ліси або прибережні водно-болотні угіддя. Підтримання

цих процесів і систем є життєво важливим для всього суспільства незалежно від стадії його розвитку.

Чільне місце у Стратегії посідають питання збереження екосистем. Наголошується, що в першу чергу потрібно захищати унікальні екосистеми, а тому мають бути дозволені лише ті способи використання, які сумісні з їх збереженням. Екосистеми не повинні експлуатуватися так сильно, щоб вони знижувалися до рівнів та умов, за яких вони не можуть легко відновитися.

На відміну від Стокгольмської декларації, Всесвітня стратегія охорони природи мала чіткішу екосистемну спрямованість. Як наголошує І. В. Кряж (I.V. Krjazh), ця Стратегія спиралася на положення про обмеженість ресурсів Землі та несучої ємності екосистем як на реалії, з якими людство має узгоджувати своє прагнення економічного розвитку та використання природних багатств. Тому, з одного боку, вона підтримує курс на розвиток, позначений на Стокгольмській конференції, а з іншого – вводить поняття сталого розвитку, що враховує межі допустимого впливу на екосистеми [29, с. 94].

У контексті охорони та сталого використання екосистем на особливу увагу заслуговує Всесвітня хартія природи – міжнародний декларативний документ, схвалений та урочисто проголошений резолюцією 37/7 Генеральної Асамблеї ООН від 28.10.1982 р. [30]. У Преамбулі до неї проголошено, що: «Людство є частиною природи і життя залежить від безперервного функціонування природних систем, які є джерелом енергії та поживних речовин»; «людина може своїми діями або їх наслідками видозмінювати природу і вичерпати її ресурси, і тому вона має усвідомлювати нагальну необхідність збереження рівноваги і якості навколишнього середовища та природних ресурсів», оскільки «довгострокові вигоди, які можуть бути отримані від природи, залежать від збереження екологічних процесів і систем, важливих для підтримання життя», тоді як «деградація природних систем унаслідок надмірного споживання природних ресурсів і зловживання ними... веде до руйнування економічних, соціальних і політичних структур цивілізації». Також указується, що «людина має здобувати знання, необхідні для збереження та розширення її можливостей з використання природних ресурсів, зберігаючи при цьому види й екосистеми на благо нинішнього та майбутніх поколінь».

З аналізу наведених положень можна побачити, що Всесвітня хартія природи, хоч формально й підтримує антропоцентричні тенденції, закладені Стокгольмською декларацією, бо так само підтверджує важливість збереження видів і екосистем «на благо нинішнього та майбутніх поколінь», проте за своєю сутністю, як стверджує О. В. Медведева (M.O. Medvedieva), є яскравим прикладом впровадження концепції екоцентризму в механізм міжнародно-правового регулювання, оскільки базується на визнанні необхідності поважати природу та забезпечувати її відтворення (і не тому, що це потрібно людині) [31, с. 69].

Із цією метою у Всесвітній хартії природи закріплено п'ять принципів, відповідно до яких має спрямовуватися й оцінюватися будь-яка діяльність людини щодо природи: 1) природу слід поважати і не порушувати її основні процеси;

2) генетична основа життя на землі не має піддаватися небезпеці; популяція кожної форми життя повинна зберігатися на рівні, достатньому для забезпечення її виживання; необхідні для цього середовища існування слід зберігати; 3) ці принципи збереження застосовуються до всіх частин земної поверхні, суші чи моря; особливий захист має надаватися унікальним районам, типовим представникам усіх видів екосистем і середовищ існування рідкісних чи зникаючих видів; 4) екосистеми й організми, які використовуються людиною, а також земні, морські та повітряні ресурси повинні управлятися таким чином, щоб можна було забезпечити їх оптимальну і постійну продуктивність без втрат для цілісності екосистем і видів, з якими вони існують; 5) природу потрібно захищати від розграбування в результаті війни чи інших ворожих дій. Досліджуючи принципи міжнародного права та посилаючись на 4-й принцип Всесвітньої хартії природи, К. В. Василенко (E.V. Vasilenko) небезпідставно стверджує, що вона містить у собі визначення поняття екосистемного підходу [32, с. 52].

Отже, проаналізовані документи мали надзвичайно важливе значення для становлення екосистемного підходу в міжнародному екологічному праві. Як зауважує Д. К. Бекашев (D. K. Bekjashev), цитуючи А. Н. Вилегжанина (A. N. Vylegzhanin), «у цих документах немає визначення терміна «екосистема», не розкрито зміст екосистемного управління», але саме у Стокгольмській декларації 1972 р. і Всесвітній хартії природи 1982 р. були вперше закладені концептуально-правові основи екосистемного підходу [18, с. 183]. Схожу думку підтримує О. М. Спектор (O. M. Spektor), яка, посилаючись на Д. Фрістоуна (D. Freestone), наголошує, що концептуально-правові основи екосистемного підходу були закладені ще в текстах Стокгольмської декларації, Всесвітньої стратегії збереження і Всесвітньої хартії природи, хоч цей термін вони й не застосовують [33, с. 160]. Сам Д. Фрістоун щодо цього висловився так: «...визнання важливості управління самими екосистемами, а не просто їхніми компонентами, які можуть мати безпосереднє значення для людства, є відносно недавнім явищем. Найважливішими кроками в цьому розвитку були Стокгольмська декларація 1972 р. та Всесвітня стратегія збереження МСОП 1980 р., яка стала основою для Всесвітньої хартії природи Генеральної Асамблеї ООН 1982 р. та яка популяризувала концепцію, а також термін, «системи життєзабезпечення» та підкреслила їх взаємозв'язок з іншими екологічними процесами та генетичним різноманіттям» [34, с. 100]. Із цією тезою, безумовно, слід погодитись.

Тим часом, саме на початку 1970-х рр. на міжнародному рівні починають укладатись угоди екосистемного характеру, які спрямовані на охорону не тільки видів флори і фауни, а й середовищ їх існування як необхідної умови охорони таких видів.

Одним із яскравих прикладів міжнародних угод цього типу є Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів, прийнята в м. Рамсарі (Іран) 02.02.1971 р. (Рамсарська конвенція) [35] в цілях призупинення прогресую-

чого наступу людини на водно-болотні угіддя, визнання їх ресурсом вагомого економічного, культурного, наукового, рекреаційного значення, а також збереження цих угідь з їхньою флорою і фауною. На етапі розроблення Конвенції, як пишуть М. Н. Копилов і А. М. Солнцев (M. N. Korylov and A. M. Solncev), вона була спрямована конкретно на охорону водоплавних птахів, але в процесі вдосконалення її тексту пріоритетним завданням стала охорона водно-болотних середовищ існування. Конвенція унікальна тим, що вона ґрунтується на екосистемному підході, адже спрямована не лише на збереження птахів, але й визнає водно-болотні угіддя екосистемами, які мають важливе значення для збереження біологічного різноманіття та добробуту людини [20]. На переконання фахівців, серед яких М. Н. Копилов, С. М. Копилов і С. А. Мохаммад (M. N. Korylov, S. M. Korylov and S. A. Mohammad), ця Конвенція стала першим міжнародним договором, який встановлює норми щодо збереження конкретного типу екосистем [36, с. 304]. Таку думку поділяє О. М. Спектор (O. M. Spektor), указуючи, що Рамсарську конвенцію в доктрині відносять до одного з перших договірних джерел міжнародного права, яке передбачає захист екосистем [37, с. 277]. Так, цілком очевидно, що ця Конвенція, хоч і не містить посилань на екосистемний підхід і взагалі не вживає слово «екосистема», належить саме до міжнародно-правових документів екосистемного характеру, передбачаючи охорону водоплавних птахів у нерозривному зв'язку із середовищем їхнього існування.

Певні екосистемні аспекти простежуються в Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, підписаній 03.03.1973 р. в м. Вашингтоні (округ Колумбія, США) (Вашингтонська конвенція) [38] з метою боротьби з нелегальним видобутком і незаконною торгівлею дикими тваринами і рослинами, у Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин, прийнятій 23.06.1979 р. в м. Бонні (Німеччина) (Боннська конвенція) [39], у якій визнано, що дикі тварини в усьому їхньому різноманітті є незмінною частиною природної системи Землі та мають бути збережені для блага всього людства, а також у Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ухваленій 19.09.1979 р. у м. Берні (Швейцарія) (Бернська конвенція) [40].

Так, у ч. 3 ст. 4 Вашингтонської конвенції наводяться застереження стосовно торгівлі зразками видів фауни і флори, занесених до Додатку II, тобто тих видів, які можуть опинитися під загрозою зникнення, якщо торгівля їхніми зразками не буде суворо врегульована для недопущення використання, несумісного з їхнім виживанням. Зокрема вказується, що Науковий орган кожної Сторони контролює дозволи на експорт зразків видів та їх фактичний експорт, і в разі, коли він визначить, що такий експорт має бути обмежений для підтримання виду в усьому його ареалі на рівні, що відповідає його ролі в екосистемі, він рекомендує відповідному Адміністративному органу вжити заходи, спрямовані на обмеження видачі дозволів на експорт зразків цього виду. За словами М. Н. Копилова та К. А. Меркулової (M. N. Korylov and K. A. Merkulova),

заборона і контроль полювання на диких тварин на рівні, який надає їм можливість відновлювати свої популяції, є загальновизнаним правилом у питанні збереження біоти, яке в сучасному міжнародному екологічному праві втілено в концепціях сталого розвитку та екосистемного управління [41, с. 291].

Згідно з Боннською конвенцією (п. «с» ст. 1) «статус збереження» мігруючого виду вважається «сприятливим», якщо: 1) такий вид залишається життєздатною частиною екосистем, до яких належить; 2) його ареал не скорочується і не скорочуватиметься в майбутньому; 3) є достатньо середовищ існування для збереження популяції такого виду; 4) його поширення та чисельність наближаються до таких рівнів, що склались історично, і в тій же мірі, в якій існують потенційно прийнятні екосистеми. Здійснивши аналіз положень цієї Конвенції, М. С. Циприс (M. S. Cipris), дійшла висновку, що вона враховує екосистеми й, отже, розглядає види в їх екосистемному контексті [42, с. 150].

У Преамбулі Бернської конвенції наголошується, що дика флора та фауна, яка відіграє виключно важливу роль у підтриманні біологічної рівноваги, є природною спадщиною непересічної естетичної, наукової, культурної, рекреаційної та економічної цінності, яку необхідно зберегти і передати прийдешнім поколінням, тоді як охорона природних середовищ існування є важливим елементом її захисту й охорони. Як підкреслюється в офіційних документах, ця Конвенція була першим міжнародним договором, у якому розглядалися усі аспекти охорони природи, і тому вона не є спеціалізованою, як інші угоди в цій сфері, які спрямовані на певний тип середовища існування (наприклад, Рамсарська конвенція), групу видів (приміром, Боннська конвенція) чи конкретну проблему збереження (для прикладу, Вашингтонська конвенція). Бернська конвенція захищає як види, так і середовища існування, та об'єднує разом країни щоб вирішити, як діяти у сфері охорони природи та сприяти сталому розвитку. Ця Конвенція, як і Конвенція про охорону біорізноманіття, мала на меті розроблення загальної стратегії збереження та сталого використання дикої природи та біорізноманіття, й у цьому сенсі вона може вважатись прецедентом для останньої [43, с. 4].

Деякі вчені, серед яких О. Макінтайр і М. Ердем (O. McIntyre, M. Erdem) [13, с. 3; 14, с. 1364], досліджуючи появу екосистемного підходу в праві міжнародних водотоків, наполягають на тому, що однією з перших угод, які відображали концепцію цілісності екосистеми, була Угода про якість води Великих озер [44], підписана в м. Оттаві (Канада) 22.11.1978 р. між США та Канадою щодо «відновлення та підтримки хімічної, фізичної та біологічної цілісності вод екосистеми басейну Великих озер». В Угоді широко вживається термін «екосистема» та надається його визначення, зокрема вказується, що «екосистема басейну Великих озер» означає взаємодіючі компоненти повітря, землі, води та живих організмів, включаючи людину, в межах водозбірного басейну (ст. 1).

І хоча науковці надають вищевказаним документам «пальму першості» у питанні впровадження екосистемного підходу, у науковій літературі можна знайти інформацію щодо існування більш ранніх прикладів його міжнарод-

но-правового визнання. Одним із них є підписана урядами Чилі, Еквадору та Перу 18.08.1952 р. Декларація про морську зону (Декларація Сантьяго) [45], яка являла собою недвозначне вираження прав на суверенітет над 200-мильною морською зоною і, крім того, стала наріжним каменем нового морського права [46, с. 9].

Як «принцип своєї міжнародної морської політики» зазначені держави проголосили, що кожна з них має «суверенітет і виключну юрисдикцію» над простором не менше 200 миль, включаючи відповідно поверхню морського дна та його надра. Це була перша спроба надання «міжнародного» характеру одностороннім акціям, спрямованим на перегляд чинного права. Вжиті дії країни пояснили обов'язком урядів зберегти та забезпечити для своїх народів природні багатства морських просторів, що примикають до їх берегів [47, с. 51].

Характеризуючи підстави прийняття Декларації Сантьяго, О. В. Овлащенко та І. Ф. Покровський (А. V. Ovlashhenko and I. F. Pokrovskij) наголошують, що латиноамериканськими фахівцями в галузі природничих наук та юристами пропонувалося вважати, що в зоні Перуанської течії в межах екосистеми знаходиться центральноперуанська біома, тепловодна біома Еквадору та холодноводна біома північночилійського району, середня ширина яких становить 200 миль. Саме такою, кількома словами, є концепція біологічної єдності, якою Перу, Чилі й Еквадор обґрунтовували переважні права прибережної держави, та відповідно до якої люди, які живуть на узбережжі, також складають частину біологічного ланцюга, що починається в морі. Під біомою в Перу спершу розумілася річ вельми прозаїчна, яку важко уявити основою подальшого «глобального» екосистемного підходу, а саме: біологічний ланцюг «анчоус – баклани – гуано» (гуано – екскременти морських птахів, які накопичуються в місцях їх гніздування та використовуються людиною як азотно-фосфорне добриво. Прим. наша – Є. С.). Скорочення запасів анчоуса внаслідок перелову призводило до скорочення стад птахів та до зменшення кількості гуано, що збирається у величезних кількостях на прибережних островах у Перу. Пізніше держави, обґрунтовуючи свої права на 200-мильну морську смугу, розширили поняття біоми, поширивши його на комплекс живих організмів окремих районів [48].

Запропонована в Декларації Сантьяго екосистемна модель, якою обґрунтовувалися претензії держав на поширення суверенітету на райони відкритого моря, спочатку не знайшла широкої підтримки. Як писав щодо цього в 1966 р. фахівець з міжнародного морського права О. О. Волков (А. А. Volkov): «Розуміючи нестабільність... обґрунтування будь-якого порушення міжнародно-правового принципу свободи відкритого моря, держави, які підписали Сантьягську декларацію 1952 року, також висували наукові аргументи для захисту своєї позиції. Для цього була використана концепція екосистеми». Але, як зазначав далі вчений, в обґрунтуванні теорії «біома» переважали аргументи, які мають переважно економічний характер і не мають нічого спільного з особливостями біології живих морських організмів, що живуть біля західного узбережжя Пів-

денної Америки. У той час застосування концепції екосистеми на практиці розділило б багато районів відкритого моря між різними державами. З цієї причини концепція екосистеми не знайшла підтримки у переважній більшості держав на Міжнародній технічній конференції зі збереження живих ресурсів моря (18.04–10.05.1955 р., м. Рим, Італія). Вона не була визнана за межами окремих країн Латинської Америки або пізніше. Концепція екосистеми викликала сильний протест за межами Південної Америки. «Практична реалізація концепції екосистеми країнами Латинської Америки», як наголошує О. О. Волков у висновку до своєї статті, «є грубим порушенням загальноновизнаних принципів міжнародного права» [Цит. по: 48].

Інший видатний юрист-міжнародник М. І. Лазарев (М. І. Lazarev) писав з цього приводу, що боротьбу за морську екологічну рівновагу повинні вести всі держави з усією впевненістю і за допомогою політичних, адміністративних, правових та інших заходів. Проте всі ці заходи жодним чином не означають, що екологія моря стає імперативом міжнародного морського права. І хоча питання навколишнього середовища та його захисту відіграють дуже важливу роль, ні кількісно, ні якісно правила, що стосуються захисту морського середовища, не матимуть переваги над правилами, що регулюють політичні відносини держав щодо використання морів і океанів. Пропозиція зробити «екологію моря основою морського права» є науково неспроможною. Вона намагається замінити політичну основу закону екологічною, що є абсолютно нереальним і має бути відхилено [Цит. по: 48].

Так, насправді, екосистемна модель регулювання міжнародних морських відносин тривалий час не визнавалась не тільки доктриною морського права, а й на рівні відповідних міжнародних документів. Приміром, у Женевських конвенціях (Про територіальне море та прилеглу зону [49], Про континентальний шельф [50], Про відкрите море [51], Про рибальство та охорону живих ресурсів відкритого моря [52]), які були підписані 29.04.1958 р. на Першій Конференції ООН з морського права (м. Женева, Швейцарія, 24.02–29.04.1958 р.), немає жодної статті, присвяченої збереженню та відновленню морських екосистем. Водночас зауважимо, що ситуація поступово зміниться й екологічна основа почне впливати на політичну, тоді як концепція екосистеми посяде важливе місце в правовому регулюванні міжнародних морських відносин.

Починаючи з 1980-х рр. основоположним міжнародним договором у морських відносинах є прийнята 10.12.1982 р. в рамках Третьої Конференції ООН з морського права (1973–1982 рр.) Конвенція ООН з морського права [53], яка встановила правовий режим і межі морських просторів, які входять до державної території та просторів, що утворюють зони функціональної юрисдикції держав, та забезпечила міжнародно-правову основу діяльності держав з дослідження та використання морів і океанів та їх ресурсів.

Вивчаючи цю Конвенцію в контексті практики екосистемного підходу до сталого використання моря і його ресурсів та посилаючись на її Преамбулу і деякі статті (зокрема 61 і 119), А. Луттенбергер (А. Luttenberger) указує, що

вона забезпечує правову базу для впровадження екосистемного підходу до всіх видів діяльності, що проводяться в морських районах [54]. Аналогічну позицію висловлює Д. К. Бекашев (D. K. Bekjashev), на думку якого у Конвенції хоч і немає поняття екосистемного підходу, проте наголошено на необхідності захисту вразливих екосистем та передбачено вимоги до держав-учасниць вживати належні заходи з метою збереження та захисту морського середовища і раціонального використання його ресурсів на основі взаємозалежності видів [18, с. 185].

Попри те що не всі науковці визнають екосистемний аспект Конвенції ООН з морського права (М. Ю. Безденежна (M. Yu. Bezdieniezhna), наприклад, пише, що ця Конвенція не містить чітких зобов'язань з охорони морських екосистем та передбачає підхід, заснований на «максимально стійкому вилові», що побудований на принципі захисту тільки одного виду [55, с. 97], а П. А. Гудев (P.A. Gudev) стверджує, що реалізація екосистемного підходу суперечить закладеному в Конвенції зональному підходу, що розділяє Світовий океан на різні просторові зони [56, с. 150]), потрібно мати на увазі, що поштовхом до скликання Третьої Конференції ООН з морського права була необхідність додаткової регламентації відносин на морських просторах [57, с. 5], тоді як основною метою прийнятої на ній Конвенції було розроблення нової просторово-правової ієрархії Світового океану, через що екосистемна складова в ній була відсутня на другий план і виражена лише в декількох статтях. Але, з іншого боку, порівнюючи цю Конвенцію з Женевськими конвенціями, можна простежити певний прогрес у цьому напрямі, тим більше, що згодом була укладена угода про виконання положень Конвенції, у якій визнана необхідність уникнення негативного впливу на морське середовище та підтримання цілісності морських екосистем [58].

Продовжуючи морську тематику та забігаючи наперед, зауважимо, що в цілях розвитку зміцнення й удосконалення правового режиму захисту морського середовища району Балтійського моря 09.04.1992 р. у м. Гельсінкі (Фінляндія) була прийнята Конвенція про захист морського середовища району Балтійського моря (Гельсінська конвенція) [59], а 21.04.1992 р. в м. Бухаресті (Румунія) була підписана Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Бухарестська конвенція) [60] з метою досягнення прогресу в захисті морського середовища Чорного моря та його живих ресурсів. Гельсінська конвенція зобов'язує Сторони застосовувати превентивні заходи у разі, коли є підстави вважати, що речовини або енергія, внесені в морське середовище, можуть створити небезпеку для здоров'я людини, завдати шкоди живим ресурсам і морським екосистемам (ч. 2 ст. 3), а вживати всіх відповідних заходів у районі Балтійського моря і прибережних екосистемах зі збереження природних середовищ існування біорізноманіття та захисту екологічних процесів (ст. 15). Схожі зобов'язання містить Бухарестська конвенція з метою запобігання, скорочення і збереження під контролем забруднення морського середовища Чорного моря (ч. 2 ст. 5).

Оцінюючи Бухарестську конвенцію, В. Великова, С. Виноградов і М. Гвилава (V. Velikova, S. Vinogradov and M. Gvilava) зазначають, що вона була розроблена приблизно в той самий час, як і деякі договори «другого покоління» в рамках регіональних морів (зокрема, Гельсінська конвенція), проте за змістом і концептуальним підходом нагадує договори інших регіональних морів раннього періоду, з практики «першого покоління». Положення цієї Конвенції є загальними та розпливчастими, у ній практично немає посилання на такі популярні принципи і поняття екологічного права, як принцип прийняття заходів перестороги, забруднювач платить, сталий розвиток, оцінки екологічних наслідків, інтегроване управління річкового і морського басейнів, екосистемний підхід та ін. Документ не можна назвати актуальним, адже основна його увага спрямована на запобігання та контроль забруднення, що не повною мірою відображає екологічні імперативи сьогодення, такі як комплексне управління морських і прибережних районів й охорона біорізноманіття. Деякі з очевидних прогалин та недоліків Бухарестської конвенції були вирішені шляхом прийняття у 2002 році Протоколу біорізноманіття [61, с. 1345, 1346], метою якого є підтримання екосистеми Чорного моря в доброму екологічному стані (ч. 1 ст. 1) [62].

Екосистемна тенденція простежується й у міжнародно-правових актах, присвячених охороні довкілля Арктики й Антарктики. Важливість захисту екосистеми Арктики згадується в Угоді про збереження білих ведмедів від 15.11.1973 р., яка була укладена країнами Арктичного басейну в м. Осло (Норвегія) [63]. Ця Угода зобов'язує кожну Сторону вживати відповідних заходів з метою захисту екосистем, частиною яких є білі ведмеді, приділяючи особливу увагу таким компонентам місць перебування, як барлоги, місця добування корму, а також характеру міграції, та регулювати використання популяції білого ведмеда відповідно до раціональної практики охорони, заснованої на новітніх наукових даних (ст. 2).

У 1989 р. представники арктичних країн зустрілися в м. Рованіемі (Фінляндія) для обговорення спільних заходів щодо захисту навколишнього середовища Арктики. У результаті численних наступних зустрічей та обговорень 14.06.1991 р. були офіційно прийняті Стратегія захисту навколишнього середовища Арктики та Декларація про захист навколишнього середовища Арктики [64], які повністю відповідають екосистемному підходу. Відповідно до Стратегією її головною метою є «захист екосистеми Арктики, включаючи людей», а серед принципів, згідно з якими передбачається впровадження Стратегії, є такі: і) діяльність з управління, планування та розвитку повинна передбачати збереження, стале використання та захист арктичних екосистем на благо нинішнім і майбутнім поколінням, включаючи корінні народи; ii) управління природними ресурсами має базуватися на підході, який враховує цінність та взаємозалежний характер компонентів екосистеми тощо.

Екосистемну складову має і Конвенція про збереження тюленів Антарктики [65], прийнята 01.06.1972 р. з метою захисту, наукового вивчення і раціонального використання тюленів Антарктики та збереження задовільної рівноваги

екологічної системи. У ній містяться зобов'язання щодо контролю за виловом тюленів у разі, коли він завдає значної шкоди загальним запасам тюленів або екологічній системі у відповідному районі.

Та найбільш ґрунтовно екосистемний підхід було застосовано в Конвенції про збереження морських живих ресурсів Антарктики, прийнятій у м. Канберрі (Австралія) 20.05.1980 р. (Канберрська конвенція) [66] як частина Системи Договору про Антарктику [67]. Із самого початку вона мала чітко виражену екосистемну спрямованість, адже головну роль у її створенні зіграла стурбованість тим, що збільшення обсягу вилову криля в Південному океані може суттєво позначитися на популяціях криля та інших морських тварин, особливо птахів, тюленів і риб, для яких криль служить основним джерелом харчування [68]. На переконання І. П. Дудикиної (І. Р. Dudykina), цю Конвенцію зарубіжні правознавці вважають «модельним» міжнародним договором, який передбачає екосистемний підхід до збереження живих природних ресурсів, зокрема, Д. Фрістоун кваліфікує встановлений нею режим морських біоресурсів як «модель екологічного (ecological) підходу» [69, с. 97].

Так, дійсно, у Преамбулі Канберрської конвенції визнається важливість «захисту цілісності екосистеми морів, що омивають Антарктиду», та необхідність розширення «знань про морську екосистему Антарктики». Поняття «морська екосистема Антарктики» згідно зі ст. 1 Конвенції означає комплекс взаємовідносин морських живих ресурсів (популяції плавникових риб, молюсків, ракоподібних та всіх інших видів живих організмів, включаючи птахів, які живуть на південь від Антарктичної конвергенції) один з одним та з їхнім навколишнім фізичним середовищем. За словами В. В. Голіцина та О. В. Овлащенко (V. V. Golitsyn and A. V. Ovlashhenko), на землі немає, мабуть, більш крихкої та ранимої області відносно екологічної рівноваги, ніж Антарктика. Антарктична екосистема є особливо вразливою до змін в екологічних умовах або масштабів експлуатації ресурсів, адже дуже складно забезпечити видалення забруднювачів чи регенерацію організмів, яким завдано збитків. Стосовно до океанічних вод навколо Антарктичного континенту прогнозоване підвищення температури моря всього лише на 2–3 °C протягом найближчих 100 років означатиме втрату значної кількості цінних видів морських біологічних ресурсів. Тому не випадково Канберрська конвенція стала «першопрохідцем» у справі застосування екосистемного підходу до збереження живих природних ресурсів [70, с. 221, 222].

У ч. 3 ст. 2 Конвенції визначено принципи збереження морських живих ресурсів, згідно з якими має здійснюватися промисел і пов'язана з ним діяльність: а) запобігання скороченню чисельності виловлюваної популяції до рівнів, нижчих від тих, які забезпечують її стійке поповнення; б) підтримання екологічних взаємозв'язків між виловлюваними, залежними від них та пов'язаними з ними популяціями морських живих ресурсів; с) запобігання змінам або зведення до мінімуму небезпеки змін у морській екосистемі. Як зазначили М. М. Кухарев, Ю. В. Корзун і М. М. Жук (N. N. Kuharev, Ju. V. Korzun and

N. N. Zhuk), уся наведена стаття і Конвенція в цілому виявилися зорієнтованими на питання регулювання промислу з умовою максимального збереження екосистеми Антарктики. Така спрямованість уперше у світовій практиці регулювання промислу була проголошена екосистемним підходом до управління [71, с. 42].

Важливий екосистемний компонент Канберрської конвенції також висвітили В. Де Люсія (V. De Lucia) [72, с. 107–108] та С. Р. Енрайт і Б. Ботелер (S. R. Enright and B. Boteler), які послались на нього, вказуючи, що ця Конвенція є гарною ілюстрацією екосистемного підходу в дії завдяки включенню до неї основних принципів екосистемної екології, визнанню важливості екосистемних взаємозв'язків і зосередженості на різних компонентах морської екосистеми [16, с. 340].

На основі Канберрської конвенції була створена Комісія зі збереження морських живих ресурсів Антарктики (АНТКОМ), штаб-квартира якої знаходиться у м. Гобарті (Австралія) і діяльність якої полягає у збереженні антарктичних морських екосистем, використовуючи екосистемний підхід до управління ними. Таке управління не виключає можливості ведення науково-дослідного та комерційного промислу морських живих ресурсів, однак його регулювання здійснюється за умови, що промисел ведеться стало та враховує вплив лову на інші компоненти екосистеми.

Підтверджуючи тезу про те, що Канберрська конвенція стала першим міжнародним договором, який закріпив екосистемний підхід в управлінні рибальством, Д. К. Бекашев (D. K. Bekjashev) наводить слова В. В. Голіцина (V.V. Golitsyn) про те, що режим морських біоресурсів, установлений Конвенцією, є новою моделлю екологічного підходу, а також погляди інших дослідників, які пишуть, що Канберрська конвенція, на відміну від інших багатосторонніх угод з рибальства, не лише регулює рибний промисел, а й зберігає екосистеми. Такий «екосистемний підхід», що розглядає Південний океан як комплекс взаємопов'язаних екосистем, відрізняє цю Конвенцію від інших багатосторонніх угод з рибальства [18, с. 184]. Ці ж дослідники зазначають, що АНТКОМ була однією з перших у розробленні того, що пізніше стало відомо як «екосистемний підхід» до регулювання промислу. Цей підхід не концентрується виключно на видах, які є об'єктом промислу, але й шукає шляхи для уникнення ситуацій, коли промисел здійснює несприятливий вплив на «залежні від них і пов'язані з ними види», тобто тварин, з якими людина конкурує за харчові ресурси. Підхід АНТКОМУ полягає в регулюванні людської діяльності (тобто промислу), так що можна уникнути шкідливих змін в екосистемі Антарктики [73, с. 11, 12].

Аналогічні формулювання містяться в публікації «АНТКОМ – управління Антарктикою», де наголошується, що зважаючи на комплексний характер екосистемного підходу не дивно, що багатосторонні конвенції про рибальство та керуючі промислами значною мірою ігнорують цей підхід, концентруючись замість цього на регулюванні видів, які є об'єктами конкретних промислів. Екосистемний підхід АНТКОМУ концентрується не тільки на регулюванні

промислу окремих видів, а й також на тому, щоб промисел не чинив несприятливого впливу на інші види, які залежать або пов'язані з цільовими видами. Наприклад, хоча й ведеться безпосередній моніторинг і регулювання промислу криля, АНТКОМ також намагається вести моніторинг можливого впливу промислу на види, які харчуються крилем і пов'язані з ним. Таким чином, АНТКОМ намагається зберегти здорову екосистему шляхом встановлення заборон (тобто занижених) обмежень на вилов криля, що враховують потреби пов'язаних видів з тим, щоб забезпечити їхню екологічну стійкість [74, с. 7, 8].

Підсумовуючи тему охорони екосистеми Антарктики, зауважимо, що до Договору про Антарктику 04.10.1991 р. був прийнятий Протокол про охорону навколишнього середовища [75], який поклав на Сторони відповідальність за охорону довкілля Антарктики та екосистем, що залежать від неї та пов'язані з нею, а також визначив Антарктику як природний заповідник, призначений для миру і науки (ст. 2).

У 1980-х рр. тенденція до охорони видів флори і фауни та середовищ їх існування на засадах екосистемного підходу була продовжена. Так, у 1985 р. в м. Куала-Лумпурі (Малайзія) країни Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) уклали перший регіональний міжнародний договір – Угоду про збереження природи та природних ресурсів (не набула чинності), яка передбачила зобов'язання сторін вживати заходи щодо забезпечення стійкості підтримуючих життя систем, а також щодо збереження генетичного різноманіття і забезпечення сталого використання видобутих природних ресурсів, що знаходяться під їх юрисдикцією [76, с. 230]. Як зазначають К. Л. Кох та М. Іслам (K. L. Koh, M. Islam), головною метою цієї Угоди є збереження дикої флори, фауни та відновлюваних ресурсів, включаючи ґрунт, рослинність, рибальство, шляхом захисту екосистем, місць існування та видів, що знаходяться під загрозою зникнення, а також шляхом забезпечення сталого використання добутих видів [77, с. 3; 78, с. 45–46].

Характеризуючи Угоду (деякі автори йменують її Конвенцією), Н. А. Нгуєн і К. Т. Нгуєн (N. A. Nguen and K. T. Nguen) зауважують, що за експертними оцінками вона є прогресивною та видатною. Вона є хронологічно другим прикладом екосистемного управління, оскільки передбачає зобов'язання сторін «приймати в односторонньому порядку або, де це необхідно та доречно, за допомогою узгоджених дій, заходи із забезпечення стійкості підтримуючих життя систем, а також зі збереження генетичного різноманіття і забезпечення сталого використання природних ресурсів, які видобуваються, що знаходяться під їх юрисдикцією, відповідно до наукових принципів, для досягнення цілей сталого розвитку» (ст. 1). І хоча у цій Конвенції екосистемний підхід виражений у малопродуктивній загальній формі, зазначені вчені високо оцінюють її прогресивність та інноваційність [22; 79; 80].

Так само І. П. Дудикіна (I. P. Dudykina) стверджує, що Конвенція АСЕАН про збереження природи і природних ресурсів 1985 р. націлює на екосистемне управління, адже в ній визнана «взаємозалежність живих ресурсів та залежність

між ними й іншими природними ресурсами, які складають частину однієї і тієї ж екосистеми» (ст. 1) та передбачено зобов'язання держав-учасників підтримувати, наскільки можливо, максимальне генетичне різноманіття та вживати належних заходів з тим, щоб зберегти «види рослин і тварин, як наземні, так і морські та прісноводні», а також місця «природного існування на суші, у морі, у прісних водоймах і прибережній зоні» (ст. 3) [69, с. 97, 98].

Наступним актом, який спрямовано на екосистемну охорону тварин і рослин, є Декларація про збереження флори, фауни та середовища їх мешкання, яка була прийнята 01.01.1988 р. рішенням Є (43) на 43-й сесії Європейської економічної комісії (ЄЕК) ООН у зв'язку з погіршенням стану живої природи Європейського регіону [81]. Згідно з її положеннями уряди країн-членів ЄЕК погодилися з тим, що успіх будь-якої політики в галузі збереження природи вимагає, щоб усі групи населення сприяли збереженню природи та відновленню порушених екосистем і визнали відповідальність за збереження екосистем та підтримання всіх екологічних процесів, необхідних для функціонування біосфери. У цьому документі окреслені конкретні цілі, першою з яких є збереження багатства живої природи в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь шляхом підтримання найважливіших екологічних процесів і систем, які забезпечують життєдіяльність збереження генетичної різноманітності та забезпечення сталого використання видів та екосистем. Оцінюючи зазначену Декларацію, В. І. Курило, І. В. Гиренко та В. В. Курзова (V. I. Kurylo, I. V. Hyrenko and V. V. Kurzova), пишуть, що в ній впроваджені принципи першої редакції Всесвітньої стратегії охорони природи 1980 р. [82, с. 101], яка, нагадаємо, має чітку екосистемну спрямованість.

До речі, друга редакція Стратегії отримала назву «Турбота про планету Земля: Стратегія сталого життя» та була опублікована в 1991 р. [83]. Її мета – допомогти покращити стан людей, визначивши дві вимоги: перша – забезпечити прихильність до етики сталого життя і втілити її принципи на практиці, а друга – інтегрувати збереження та розвиток: збереження, щоб підтримувати наші дії в межах можливостей Землі, та розвиток, щоб люди могли всюди насолоджуватися довгим, здоровим і повноцінним життям. Також у Стратегії є визначення основних понять у сфері сталого життя, зокрема «сталого розвитку», який тлумачиться як «поліпшення якості життя людини під час проживання в межах потенційної ємності підтримуючих екосистем».

З метою забезпечення сталого розвитку Альпійського гірського регіону, у тому числі за допомогою проведення узгодженої політики щодо збереження та захисту Альп, 07.11.1991 р. була підписана Альпійська конвенція [84], яка зобов'язала Договірні сторони захищати, зберігати і, за необхідності, відновлювати природне середовище та сільську місцевість для належного функціонування екосистем, а також зберігати, зміцнювати та відновлювати захисну роль гірських лісів шляхом удосконалення стійкості лісових екосистем (п.п. «f» і «h» ч. 2 ст. 2). Аналізуючи цю Конвенцію, колектив авторів, серед яких В. С. Кравців, П. В. Жук, І. А. Колодійчук (V. S. Kravtsiv, P. V. Zhuk and I. A. Kolodiichuk),

називають її «демонстрацією екосистемного підходу до розв'язання природоохоронних макрорегіональних проблем на міждержавному рівні» [85, с. 25], а О. В. Руденко (O. V. Rudenko) – «зразком екосистемної парадигми природоохоронного законодавства» або «взірцем практичної реалізації екосистемної природоохоронної парадигми», оскільки ця Конвенція, маючи екосистемний характер, «служить прикладом для майбутніх ініціатив із збереження гірських регіонів і дає своєрідний урок розробки правових інструментів реалізації нового виклику часу – екосистемного підходу у міжнародному праві навколишнього середовища» [23].

У цілях вжиття національних і міжнародних заходів та співробітництва з питань охорони, раціонального використання, запобігання, обмеження і зменшення забруднення транскордонних вод 17.03.1992 р. в м. Гельсінкі (Фінляндія) була прийнята Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер [86], яка, на переконання О. Макінтайра, є прикладом «зміщення акценту із суто територіальної та ресурсокористувальної спрямованості на більш екосистемно-орієнтований підхід» з практики держав та міжнародних організацій щодо спільних водних ресурсів [13, с. 2] та яка сприяє застосуванню цілісного підходу з урахуванням складного взаємозв'язку між гідрологічним циклом, земельними ресурсами, флорою і фауною, виходячи з того, що водні ресурси є невід'ємною частиною екосистеми, природним ресурсом, соціальним та економічним благом [87, с. 6]. Відповідно до її положень для запобігання, обмеження і скорочення транскордонного впливу Сторони зобов'язані забезпечувати збереження та відновлення екосистем (п. «d» ч. 2 ст. 2), а також розробляти, стверджувати і здійснювати певні заходи для забезпечення сприяння сталому управлінню водними ресурсами включно із застосуванням екосистемного підходу (п. «i» ч. 1 ст. 3). Тлумачення цієї норми, на думку О. М. Спектор, потрібно здійснювати з урахуванням виданих роком пізніше Керівних принципів екосистемного підходу до водогосподарської діяльності (1993 р.), у яких річковий басейн розглядається як цілісна екосистема й особливо підкреслюється, що управління водними ресурсами не слід здійснювати ізольовано від інших компонентів екосистем (землі, повітря, живих ресурсів і т.д.) [88, с. 95].

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років на міжнародній арені спостерігається суттєва активізація процесу розроблення концепції сталого розвитку. За ініціативою Генерального Секретаря ООН у 1984 р. була створена Міжнародна комісія з навколишнього середовища та розвитку (МКНСР), яку очолила прем'єр-міністр Норвегії Г. Х. Брундтланд (G. H. Brundtland) (Комісія Брундтланд) і до головних завдань якої входило вироблення пропозицій довгострокових стратегій у сфері навколишнього середовища, які дозволили б забезпечити сталий розвиток до 2000 р. і на більш тривалий період; розгляд способів та засобів, з використанням яких світове співтовариство змогло б ефективно вирішувати проблеми довкілля. Результатом роботи цієї Комісії стала Доповідь «Наше спільне майбутнє», яка була представлена Генеральній Асамблеї ООН

у 1987 р. [89, с. 6]. Центральне місце в ній займає концепція сталого розвитку, тобто такого розвитку, який би «відповідав потребам нинішнього покоління, не позбавляючи майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби». У Доповіді зазначається, що «концепція сталого розвитку передбачає певні обмеження у сфері експлуатації природних ресурсів, проте ці обмеження є не абсолютними, а відносними та пов'язаними із сучасним рівнем техніки та соціальної організації, а також зі здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності». Далі наголошується, що для сталого глобального розвитку потрібно, щоб ті, хто має у своєму розпорядженні більші засоби, узгодили свій спосіб життя з екологічними можливостями планети, і що сталий довгостроковий розвиток є можливим лише в тому випадку, якщо розміри й темпи зростання чисельності населення узгоджуються з мінливим продуктивним потенціалом екосистеми [90].

Аналізуючи Доповідь МКНСР «Наше спільне майбутнє», В. І. Данилов-Данильян, К. С. Лосев та І. Є. Рейф (V. I. Danilov-Danil'jan, K. S. Losev and I. E. Rejf) підкреслюють, що її автори, не вживаючи слова «криза», фактично охарактеризували стан біосфери як кризовий, і в цьому ж ключі була змальована й демографічна ситуація на планеті. Але, визнаючи необхідність певних обмежень у сфері експлуатації природних ресурсів, вони визнали ці обмеження не абсолютними, а відносними, зумовленими рівнем розвитку техніки й існуючими соціальними відносинами. Причому і те, і інше, на їхню думку, «можна взяти під контроль та вдосконалити, що відкриває шлях до нової ери економічного зростання». Учені пишуть, що, не кажучи вже про сумнівність такого постулату, в Доповіді не отримав належної оцінки і процес зникнення природних екосистем, а біота була фактично прирівняна до економічного ресурсу, хоч й такого, що має «етичну, естетичну та культурну цінність» [91]. Безумовно, таке зауваження є обґрунтованим, тим більше, що до моменту оприлюднення Доповіді МКНСР залежність існування людства від збереження та відновлення природних екосистем була неодноразово підтверджена на міжнародному рівні.

Заради справедливості зауважимо, і на це звертають увагу зазначені вчені, що в 1991 р. за редакцією Р. Гудленда, Г. Дейлі та С. Ель Серафі (R. Goodland, H. Daly and S. El Serafy) була опублікована книга «Екологічно сталий економічний розвиток, заснований на Брундтланд», де визнано, що економічна підсистема людини входить до глобальної екосистеми та залежить від неї. У ній підкреслюється, що «глобальна екосистема є джерелом усіх матеріальних ресурсів, які живлять економічну підсистему, і є стоком для всіх її відходів... Функції джерела і стоку глобальної екосистеми мають обмежену здатність підтримувати економічну підсистему. Отже, важливо – підтримувати розмір глобальної економіки в межах здатності екосистеми підтримувати її... Глобальна екосистема, яка є джерелом ресурсів, необхідних для економічної підсистеми, є кінцевою і має обмежені відновлювальні й асиміляційні можливості... Коли ж економічна підсистема була невеликою відносно глобальної екосистеми, джерела та стоки були великими, а межі не мали значення. Провідні мислителі... показали, що

світ уже не «порожній», економічна підсистема велика відносно біосфери, а можливості біосфери як джерела та стоку знаходяться у стані стресу» [92].

І доповідь Комісії Брундтланд, і «Екологічно сталий економічний розвиток, заснований на Брундтланд» як робочі матеріали лягли на стіл Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, проведеної в м. Ріо-де-Жанейро в 1992 р. [91]. Підсумковими документами, ухваленим на цій Конференції, є, серед іншого, Декларація з навколишнього середовища та розвитку (Декларація Ріо), яка містить 27 принципів [93], та Порядок денний на XXI ст. [94].

У Преамбулі Декларації проголошується, що Земля, наш дім, має комплексний і взаємозалежний характер, тому основною метою Конференції є встановлення нового, справедливого глобального партнерства шляхом створення нових рівнів співробітництва між державами, ключовими секторами суспільства і людьми. Таке співробітництво має здійснюватися в дусі глобального партнерства в цілях збереження, захисту і відновлення здорового стану і цілісності екосистеми Землі (принцип 7). Характеризуючи значення цієї Декларації з позиції екосистемного управління, науковці стверджують, що в ній «держави визнали екосистемний підхід як основу екосистемного розвитку» [18, с. 183].

Преамбула Порядку денного на XXI ст. починається словами про те, що людство переживає вирішальний момент своєї історії, стикаючись з різними проблемами, у тому числі з погіршенням стану екосистем, від яких залежить його добробут. Проте комплексний підхід до проблем навколишнього середовища і розвитку, приділення їм більшої уваги сприятимуть задоволенню основних потреб, підвищенню рівня життя всього населення, більш ефективній охороні та раціональному використанню екосистем, забезпеченню безпечнішого і благополучного майбутнього.

Загалом Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку 1992 р. мала доленосне значення не лише для становлення концепції сталого розвитку як новітньої та найперспективнішої ідеології XXI ст., а й для розроблення екосистемного підходу, адже, як ми знаємо, саме на ній була прийнята Конвенція про охорону біологічного різноманіття, яка «є першим і єдиним міжнародним договором, який використовує цілісний, екосистемний підхід до збереження та сталого використання біорізноманіття» [95, с. 2].

Висновки

Таким чином, на підставі ґрунтовного аналізу ключових міжнародно-правових актів екологічного спрямування можна зробити висновок, що до прийняття Конвенції про охорону біологічного різноманіття екосистемний підхід пройшов довгий шлях свого становлення та розвитку від зародження ідеї збереження природних екосистем до появи цілісної концепції.

Очевидно, що проаналізовані декларації, угоди та конвенції мали неоднаковий вплив на процес формування екосистемного підходу в міжнародному екологічному праві, адже деякі з них характеризувалися декларативністю своїх положень (наприклад, Стокгольмська декларація 1972 р., Всесвітня стратегія охорони природи 1980 р. і 1991 р., Всесвітня хартія природи 1982 р.,

Декларація Ріо 1992 р.) або так і не набули чинності (Конвенція АСЕАН про збереження природи і природних ресурсів 1985 р.), зосереджувалися виключно на збереженні окремих типів екосистем і їх компонентів або екосистем лише в певному регіоні (Рамсарська конвенція 1971 р., Конвенція про збереження тюленів Антарктики 1972 р., Вашингтонська конвенція 1973 р., Угода про збереження білих ведмедів 1973 р., Боннська конвенція 1979 р., Бернська конвенція 1979 р., Альпійська конвенція 1991 р.), тільки побічно торкалися досліджуваної сфери (Конвенція ООН з морського права 1982 р., Гельсінська конвенція 1992 р., Бухарестська конвенція 1992 р., Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер 1992 р.) або були повністю побудовані на екосистемному управлінні (Канберрська конвенція 1980 р.). Так чи інакше, але всі вищевказані міжнародні документи, з одного боку, актуалізували питання збереження природних екосистем на міжнародному рівні, а з іншого – створили необхідне правове підґрунтя для подальшого розвитку екосистемного підходу як цілісної концепції в рамках Конвенції про охорону біорізноманіття.

Наостанок додамо, що після прийняття зазначеної Конвенції питання збереження природних екосистем та впровадження екосистемного підходу почали набувати більшої актуальності та закріплюватись у низці міжнародних еколого-правових документах. Це неодмінно свідчило про настання наступного – постконвенційного періоду становлення та розвитку екосистемного підходу в міжнародному екологічному праві, який обов'язково стане предметом наших подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. Дата оновлення: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення: 01.02.2022).
2. Доклад первого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Нассау, 28.11–09.12.1994; UNEP/CBD/COP/1/17, 28.02.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-01/official/cop-01-17-ru.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).
3. Доклад второго совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Джакарта, 06–17.11.1995; UNEP/CBD/COP/2/19, 30.11.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-02/official/cop-02-19-ru.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).
4. Доклад о работе пятого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Найроби, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).
5. Перелет Р. А. Экосистемный подход к управлению природопользованием и природоохранной деятельностью. Механизм регулювання економіки. 2006. № 1. С. 36–53.
6. Henne G. The Ecosystem Approach under the Convention on Biological Diversity: A workshop which was held in Lilongwe, Malawi, during 26–28 January 1998. *Environmental Conservation*. 1998. 25(3). pp. 273–275.
7. Smith R. D., Maltby E. *Using the Ecosystem Approach to Implement the Convention on Biological Diversity: Key Issues and Case Studies* (Gland: IUCN 2003). 118 p.
8. Morgera E. The Ecosystem Approach Under the Convention on Biological Diversity: A Legal Research Agenda. Scottish Centre for International Law Working Paper Series, no. 7, Edinburgh Law School Working Papers, no. 2015/17, University of Edinburgh, School of Law, Working Papers, 2015.

9. Суєтнов Є. П. Екосистемний підхід у рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття: огляд рішень Конференції Сторін. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 162–185. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.154.239280>.

10. Медведєва М. Екосистемний підхід у міжнародному праві навколишнього середовища: проблеми розуміння та застосування. *Право України*. 2010. № 2. С. 184–189.

11. Platjouw F. M. *Environmental Law and the Ecosystem Approach: Maintaining Ecological Integrity through Consistency in Law*. London: Routledge, 2016. 232 p.

12. De Lucia V. *The 'Ecosystem Approach' in International Environmental Law: Genealogy and Biopolitics*. Routledge, 2019. 311 p.

13. McIntyre O. The Emergence of an 'Ecosystem Approach' to the Protection of International Watercourses under International Law. *Review of European Community and International Environmental Law*. 2004. 13(1):1. pp. 1–14.

14. Erdem M. Ecosystem Approach to Environmental Protection in the Law of International Watercourses. *Dokuz Eylul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt: 15. Çizel S. 2013. s. 1359–1391.

15. Currie D. E. J. *Ecosystem-Based Management in Multilateral Environmental Agreements: Progress towards Adopting the Ecosystem Approach in the International Management of Living Marine Resources*. Rome: WWF International, Global Species Programme. 2007. 53 p.

16. Enright S. R., Boteler B. The Ecosystem Approach in International Marine Environmental Law and Governance. pp. 333–352. In: O'Higgins T., Lago M., DeWitt T. (eds). *Ecosystem-Based Management, Ecosystem Services and Aquatic Biodiversity*. Springer, Cham, 2020. 580 p.

17. Turrell W. R. *The Policy Basis of the 'Ecosystem Approach' to Fisheries Management*. Норквінг: EuroGOOS, 2004. 28 p.

18. Бекашев Д. К. Международно-правовой принцип экосистемного подхода в управлении рыболовством. Актуальные проблемы российского права. 2016. № 8 (69) август. С. 182–189.

19. Wilkie M. L., Holmgren P., Castaceda F. *Sustainable forest management and the ecosystem approach: two concepts, one goal*. Forest Resources Division FAO, Rome, 2003. 31 p.

20. Копылов М. Н., Солнцев А. М. Рамсарская конвенция 1971 г. и экосистемный подход к разумному использованию и устойчивому развитию водно-болотных угодий. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/60725-ramsarskaya-konvenciya-1971-ehkosistemnyj-podkhod-razumnomu-ispolzovaniyu> (дата звернення: 01.02.2022).

21. Redgwell C. Protection of Ecosystems under International Law: Lessons from Antarctica. In Boyle A., Freestone D. (eds) *International Law and Sustainable Development* (OUP 1999). 224 p.

22. Нгуен К. Т. Конвенция АСЕАН 1985 г. как хронологически второй пример экосистемного управления. *Международное право – International Law*. Москва : Юрис Пруденс, 2011. № 1–2 (45–46). С. 108–112.

23. Руденко О. В. Альпійська конвенція – зразок екосистемної парадигми природоохоронного законодавства. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 559. Правознавство. С. 62–65.

24. Декларация Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища від 16.06.1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text (дата звернення: 01.02.2022).

25. Цверіанашвили И. А. Стокгольмская конференция 1972 г. и её роль в становлении международного экологического сотрудничества. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2016. № 1. С. 89–94.

26. Хандль Г. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды (Стокгольмская декларация) 1972 года и Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию 1992 года. *United Nations Audiovisual Library of International Law, 1–15*. URL: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_r.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

27. Strong M. F. One Year after Stockholm: An Ecological Approach to Management. *Foreign Affairs*. 1973. 51(4). pp. 690–707.

28. World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development. URL: <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/WCS-004.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

29. Кряж И. В. Психология глобальных экологических изменений: монография. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 512 с.

30. Всесвітня Хартія природи від 01.01.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_453#Text (дата звернення: 01.02.2022).

31. Медведева М. О. Принципи екологічної етики в міжнародній договірній та судовій практиці. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 124 (частина I). С. 65–76.

32. Василенко Е. В. Формирование международного природоресурсного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего образования «Южный федеральный университет». Ростов-на-Дону, 2016. 225 с.

33. Спектор О. М. Класифікація міжнародно-правових режимів природних ресурсів за предметом їх регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 155–163.

34. Freestone D. The Conservation of Marine Ecosystems under International Law. *International Law and the Conservation of Biological Diversity. International Environmental Law and Policy Series / edited by Michael Bowman and Catherine Redgwell*. – London ; Boston : Kluwer Law International, 1996. pp. 91–108.

35. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів, від 02.02.1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text (дата звернення: 01.02.2022).

36. Копылов М. Н., Копылов С. М., Мохаммад С. А. Как формировалась функция управления ООН в области охраны окружающей среды. *Вестник РУДН. Серия Юридические науки*. 2013. № 4. С. 302–308.

37. Спектор О. Міжнародне управління поводження з живими природними ресурсами. *Підприємство, господарства і право*. 2018. № 9. С. 274–278.

38. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, від 03.03.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129#Text (дата звернення: 01.02.2022).

39. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин від 23.06.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text (дата звернення: 01.02.2022).

40. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі від 19.09.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text (дата звернення: 01.02.2022).

41. Копылов М. Н., Меркулова К. А. К 40-летию Вашингтонской конвенции о международной торговле видами дикой фауны и флоры, находящимися под угрозой исчезновения. *Вестник РУДН. Серия Юридические науки*. 2013. № 3. С. 289–300.

42. Циприс М. С. Современные международные режимы охраны и сохранения мигрирующих видов диких животных : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / РУДН. Москва, 2016. 262 с.

43. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. Standing Committee 39th meeting Strasbourg, 3–6 December 2019. The Bern Convention's Contribution to the Strategic Plan for Biodiversity 2011–2020 and the Aichi Targets. Document prepared by the Directorate of Democratic Participation. 27 p. URL: <https://rm.coe.int/the-bern-convention-s-contribution-to-the-strategic-plan-for-biodivers/168098ef75> (дата звернення: 01.02.2022).

44. Great Lakes Water Quality Agreement. Signed at Ottawa on 22 November 1978. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201153/volume-1153-i-18177-english.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

45. Declaration on the maritime zone. Signed at Santiago on 18 August 1952. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201006/volume-1006-I-14758-English.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

46. Espaliat Larson A. L. *The maritime boundary Chile–Peru* (Corporaciyn de Estudios Internacionales, 2012). 27 p. URL: https://repositorio.uchile.cl/bitstream/handle/2250/123727/Espaliat_Cave_ing.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 01.02.2022).

47. Словарь международного морского права / [Отв. ред. Ю. Г. Барсегов]. Москва: Международные отношения, 1985. 256 с.

48. Овлащенко А. В., Покровский И. Ф. Использование экосистемного подхода в морской деятельности: правовые вопросы и их дискуссионные моменты. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/42278-ispolzovanie-ehkosistemnogo-podkhoda-morskoj-deyatelnosti-pravovye-voprosy> (дата звернення: 01.02.2022).

49. Конвенція про територіальне море та прилеглу зону від 29.04.1958 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_178#Text (дата звернення: 01.02.2022).

50. Конвенція про континентальний шельф від 29.04.1958 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_179#Text (дата звернення: 01.02.2022).

51. Конвенція про відкрите море від 29.04.1958 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_180#Text (дата звернення: 01.02.2022).

52. Конвенция о рыболовстве и охране живых ресурсов открытого моря от 29.04.1958 г. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/fisheries58.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

53. Конвенція ООН з морського права від 10.12.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text (дата звернення: 01.02.2022).

54. Luttenberger A. Legal Challenges of Ecosystem Approach to Sustainable Use of the Sea, UNESCO sponsored 4rd Dubrovnik Conference on Sustainable Development of Energy, Water and Environment Systems, Faculty of Mechanical Engineering and Naval Architecture. 2007. 9 pp. URL: https://bib.irb.hr/datoteka/273818.Luttenberger_-_Regulations_on_discharge_of_waste_and_cargo_residues.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

55. Безденежна М. Ю. Застосування екосистемного підходу до регулювання рибних ресурсів. Український часопис міжнародного права. 2013. № 2. С. 96–98.

56. Гудев П. А. Конвенция ООН по морскому праву: проблемы трансформации режима. Москва: ИМЭМО РАН, 2014. 201 с.

57. Гринь Е. А., Малимонова А. С. Искусственные земельные участки в международном праве: Конвенция ООН по морскому праву. *Научный журнал КубГАУ*. 2017. № 132(08). С. 1–15.

58. Угода про виконання положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними, від 04.12.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_560#Text (дата звернення: 01.02.2022).

59. Конвенция по защите морской среды района Балтийского моря от 09.04.1992 г. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1900924> (дата звернення: 01.02.2022).

60. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення від 21.04.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text (дата звернення: 01.02.2022).

61. Великова В., Виноградов С., Гвилава М. Оценка требований национального и международного законодательства, существующих на практике подходов к сбалансированному планированию хозяйственной деятельности на побережьях, имеющих трансграничный характер; предложения по возможным механизмам учета природного компонента при согласовании планов развития для случаев трансграничного расположения уникальных береговых ландшафтов. *Научное обеспечение сбалансированного планирования хозяйственной деятельности на уникальных морских береговых ландшафтах и предложения по его использованию на примере Азово-Черноморского побережья* : в 11 т. / под ред. Р. Д. Косьяна. Т. 9. Геленджик, 2013. С. 1321–1465.

62. Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення від 14.06.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_175#Text (дата звернення: 01.02.2022).

63. Угода про збереження білих ведмедів від 15.11.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_109#Text (дата звернення: 01.02.2022).
64. Arctic Environment (Rovaniemi, Finland, June 1991). URL: http://library.arcticportal.org/1542/1/artic_environment.pdf (дата звернення: 01.02.2022).
65. Конвенція про збереження тюленів Антарктики від 01.06.1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_477#Text (дата звернення: 01.02.2022).
66. Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики від 20.05.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_045#Text (дата звернення: 01.02.2022).
67. Договір про Антарктику від 01.12.1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_224#Text (дата звернення: 01.02.2022).
68. Антарктический криль. История создания АНТКОМ. Краткий обзор. ЗАО «Русская пелагическая исследовательская компания», 2011. URL: <http://ruspelagic.ru/d/290162/d/5142355.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).
69. Дудыкина И. П. Зарубежные аналитики о совершенствовании международно-правовых механизмов экосистемного управления в Арктике. *Московский журнал международного права*. 2016. № 2. С. 96–106.
70. Голицын В. В., Овлащенко О. В. Международно-правовой режим Антарктики. *Международное право : учебник / отв. ред. А. Н. Вылегжанин*. Москва : Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009. 1012 с.
71. Кухарев Н. Н., Корзун Ю. В., Жук Н. Н. Об экосистемном подходе АНТКОМ к управлению промыслом Антарктического криля (обзор). *Труды ЮгНИРО*. 2017. Т. 54. С. 34–66.
72. De Lucia V. Competing narratives and complex genealogies: The ecosystem approach in international environmental law. *Journal of Environmental Law*. 2015. 27. pp. 91–117. doi: 10.1093/jel/equ031.
73. АНТКОМ – Подход к управлению / Под редакцией К.-Г. Кока, май 2000 г., 58 с. URL: <http://archive.ccamlr.org/ru/r/pubs/am/text.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).
74. АНТКОМ – управление Антарктикой. Хобарт : АНТКОМ, 2001 г., 23 с. URL: https://www.ccamlr.org/ru/system/files/MgmtOfTheAntarctic_ru.pdf (дата звернення: 01.02.2022).
75. Протокол про охорону навколишнього середовища до Договору про Антарктику від 04.10.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_645#Text (дата звернення: 01.02.2022).
76. Копылов М. Н., Мишланова В. А. Вклад международных организаций в решение экологических проблем. *Международное право и международные организации / International Law and International Organizations*. 2014. № 2. С. 223–236. DOI: 10.7256/2226-6305.2014.2.11776.
77. Koh K. L. ASEAN Agreement on the Conservation of Nature and Natural Resources, 1985: A Study in Environmental Governance, paper given to the World Parks Congress 2003 (Durban, 8–17 September 2003). URL: <https://studylib.net/doc/7691261/asean-agreement-on-the-conservation> (дата звернення: 01.02.2022).
78. Islam M. The ASEAN 1985 Agreement on the Protection of Nature and Natural Resources. *International Journal of Legal Developments and Allied Issues*. 5(6). 2019. pp. 45–57.
79. Нгуен Н. А., Нгуен К. Т. Через обеспечение экологической безопасности к устойчивому развитию в регионе Юго-Восточной Азии (международно-правовой аспект). *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. 2011. URL: <http://www.jurnal.org/articles/2011/uri50.html> (дата звернення: 01.02.2022).
80. Нгуен Н. А. Международно-правовые основы обеспечения экологической безопасности в регионе Юго-Восточной Азии : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / РУДН. Москва, 2014. 228 с.
81. Декларация про збереження флори, фауни та середовища їх мешкання від 01.01.1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_400#Text (дата звернення: 01.02.2022).
82. Курило В. І., Гиренко І. В., Курзова В. В. Правове забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин через призму глобалізації проблеми біобезпеки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2012. Вип. 173(3). Серія : Право. С. 97–115.

83. Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living. Published in partnership by IUCN – The World Conservation Union, UNEP – United Nations Environment Programme, WWF-World Wide Fund for Nature, 1991. URL: <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/cfe-003.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

84. Alpine Convention. Framework Convention. URL: https://www.alpconv.org/fileadmin/user_upload/Convention/EN/Framework_Convention_EN.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

85. Наукові основи формування та шляхи реалізації гірської політики в Україні (наукове видання) / [В. С. Кравців, П. В. Жук, І. А. Колодійчук та ін.]; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; [наук. ред. В. С. Кравців]. Львів, 2018. 121 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

86. Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер від 17.03.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_273#Text (дата звернення: 01.02.2022).

87. Конвенция ЕЭК ООН по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озер 1992 года. ЕЭК ООН. Нью-Йорк, Женева. 2004. 20 с. URL: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/documents/brochure_water_convention_russian.pdf (дата звернення: 01.02.2022).

88. Спектор О. М. Міжнародно-правове регулювання сфери природоресурсних відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2019. 762 с.

89. Бринчук М. М. Концепция устойчивого развития: потребности в совершенствовании. *Астраханский вестник экологического образования*. 2015. № 1 (31). С. 5–13.

90. Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развитию «Наше общее будущее». URL: <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

91. Данилов-Данильян В. И., Лосев К. С., Рейф И. Е. Перед главным вызовом цивилизации: Взгляд из России: монография. Москва : ИНФРА-М, 2005. 224 с.

92. Robert J. A. Goodland, Herman E. Daly, Salah El Serafy. Environmentally Sustainable Economic Development: Building on Brundtland. World Bank, Sector Policy and Research Staff, Environment Department, 1991. 85 p. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/332821467989482335/pdf/multi-page.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

93. Декларация Рио-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text (дата звернення: 01.02.2022).

94. Повестка дня на XXI век (принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 03–14.06.1992 г.). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (дата звернення: 01.02.2022).

95. Secretariat of the Convention on Biological Diversity. *The Ecosystem Approach (CBD Guidelines)*. Montreal: Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 2004. 50 p. URL: <https://www.cbd.int/doc/publications/ea-text-en.pdf> (дата звернення: 01.02.2022).

References

1. Konventsia pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia vid 05.06.1992 r. Data onovlennia: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text.

2. Doklad pervogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Nassau, 28.11–09.12.1994; UNEP/CBD/COP/1/17, 28.02.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-01/official/cop-01-17-ru.pdf> [in Russian].

3. Doklad vtorogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Dzhakarta, 06–17.11.1995; UNEP/CBD/COP/2/19, 30.11.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-02/official/cop-02-19-ru.pdf> [in Russian].

4. Doklad o rabote pjatogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Najrobi, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> [in Russian].

5. Perelet, R.A. (2006). Jekosistemnyj podhod k upravleniju prirodopol'zovaniem i prirodohrannoj dejatel'nost'ju. *Mehanizm reguljuvannja ekonomiki*, 1, 36–53 [in Russian].

6. Henne, G. (1998). The Ecosystem Approach under the Convention on Biological Diversity: A workshop which was held in Lilongwe, Malawi, during 26–28 January 1998. *Environmental Conservation*, 25(3), 273–275.

7. Smith, R.D., Maltby, E. (2003). *Using the Ecosystem Approach to Implement the Convention on Biological Diversity: Key Issues and Case Studies*. Gland: IUCN.

8. Morgera, E. (2015). The Ecosystem Approach Under the Convention on Biological Diversity: A Legal Research Agenda. Scottish Centre for International Law Working Paper Series, no. 7, Edinburgh Law School Working Papers, no. 2015/17, University of Edinburgh, School of Law, Working Papers.

9. Suietnov, Ye.P. (2021) Ekosystemnyi pidkhid u ramkakh Konventsii pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia: ohliad rishen Konferentsii Storin [The ecosystem approach under the Convention on Biological Diversity: a review of decisions of the Conference of the Parties]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*, issue, 154, 162–185. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.154.239280> [in Ukrainian].

10. Medvedieva, M. (2010). Ekosystemnyi pidkhid u mizhnarodnomu pravi navkolyshnoho sere-dovyshcha: problemy rozuminnia ta zastosuvannia. *Pravo Ukrainy*, 2, 184–189 [in Ukrainian].

11. Platjouw, F.M. (2016). *Environmental Law and the Ecosystem Approach: Maintaining Ecological Integrity through Consistency in Law*. London: Routledge.

12. De Lucia, V. (2019). *The ‘Ecosystem Approach’ in International Environmental Law: Genealogy and Biopolitics*. Routledge.

13. McIntyre, O. (2004). The Emergence of an ‘Ecosystem Approach’ to the Protection of International Watercourses under International Law. *Review of European Community and International Environmental Law*, 13(1):1, 1–14.

14. Erdem, M. (2013). Ecosystem Approach to Environmental Protection in the Law of International Watercourses. *Dokuz Eylul University Law Journal*, 15 (Special issue), 1359–1391.

15. Currie, D.E.J. (2007). *Ecosystem-Based Management in Multilateral Environmental Agreements: Progress towards Adopting the Ecosystem Approach in the International Management of Living Marine Resources*. Rome: WWF International, Global Species Programme.

16. Enright, S.R., Boteler, B. The Ecosystem Approach in International Marine Environmental Law and Governance. In: O’Higgins, T., Lago, M., DeWitt, T. (eds). (2020). *Ecosystem-Based Management, Ecosystem Services and Aquatic Biodiversity*. Springer, Cham.

17. Turrell, W.R. (2004). *The Policy Basis of the ‘Ecosystem Approach’ to Fisheries Management*. Norrköping: EuroGOOS.

18. Bekjashev, D.K. (2016). Mezhdunarodno-pravovoj princip jekosistemnogo podhoda v upravlenii rybolovstvom. *Aktual’nye problemy rossijskogo prava*, 8(69), 182–189 [in Russian].

19. Wilkie, M.L., Holmgren, P., Castaceda, F. (2003). *Sustainable forest management and the ecosystem approach: two concepts, one goal*. Forest Resources Division FAO, Rome.

20. Kopylov, M.N., Solncev, A.M. (2012). Ramsarskaja konvencija 1971 g. i jekosistemnyj podhod k razumnomu ispol’zovaniju i ustojchivomu razvitiju vodno-bolotnyh ugodij. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/60725-ramsarskaya-konvenciya-1971-ehkosistemnyj-podkhod-razumnomu-ispolzovaniju> [in Russian].

21. Redgwell, C. Protection of Ecosystems under International Law: Lessons from Antarctica. In: Boyle, A., Freestone, D. (eds) (1999). *International Law and Sustainable Development*. OUP.

22. Nguen, K.T. (2011). Konvencija ASEAN 1985 g. kak hronologicheski vtoroj primer jekosistemnogo upravlenija. *Mezhdunarodnoe pravo*, 1–2 (45–46), 108–112 [in Russian].

23. Rudenko, O.V. (2011). Alpiiska konventsiiia – zrazok ekosystemnoi paradyhmy pryrodookhoronnoho zakonodavstva. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Jurisprudence*, 559, 62–65 [in Russian].

24. Deklaratsiia Orhanizatsii Ob’iednanykh Natsii z problem otochuiuchoho liudynu seredovyshcha vid 16.06.1972 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text.

25. Cverianashvili, I.A. (2016). Stokgol’mskaja konferencija 1972 g. i ejo rol’ v stanovlenii mezhdunarodnogo jekologicheskogo sotrudnichestva. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta imeni N.I. Lobachevskogo*, 1, 89–94 [in Russian].

26. Handl, G. (2013). Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 1972 and the Rio Declaration on Environment and Development, 1992. *United Nations Audiovisual Library of International Law*, 1–15. URL: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_r.pdf.
27. Strong, M.F. (1973). One Year after Stockholm: An Ecological Approach to Management. *Foreign Affairs*, 51(4), 690–707.
28. World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development. URL: <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/WCS-004.pdf>.
29. Krjazh, I.V. (2012). Psihologija global'nyh jekologicheskikh izmenenij: monografija. Har'kov: HNU imeni V.N. Karazina [in Russian].
30. Vsesvitnia Khartiia pryrody vid 01.01.1982 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_453#Text.
31. Medvedieva, M.O. (2015). Pryntsypy ekolohichnoi etyky v mizhnarodnii dohovirni ta sudovii praktytsi. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 124 (part I), 65–76 [in Ukrainian].
32. Vasilenko, E.V. (2016). Formirovanie mezhdunarodnogo prirodoresursnogo prava. *Candidate's thesis*. Rostov-na-Donu [in Russian].
33. Spektor, O.M. (2016). Klyasifikatsiia mizhnarodno-pravovykh rezhymiv pryrodnykh resursiv za predmetom yikh rehuliuвання. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Series: Jurisprudence*, 41(3), 155–163 [in Ukrainian].
34. Freestone, D. (1996). The Conservation of Marine Ecosystems under International Law. *International Law and the Conservation of Biological Diversity*. International Environmental Law and Policy Series. Bowman, M. Redgwell, C. (eds). London; Boston: Kluwer Law International.
35. Konventsiiia pro vodno-bolotni uhiddia, shcho maiut mizhnarodne znachennia, holovnym chynom yak seredovyshche isnuвання vodoplavnykh ptakhiv, vid 02.02.1971 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text.
36. Kopylov, M.N., Kopylov, S.M., Mohammad, S.A. (2013). Kak formirovalas' funkciia upravleniia OON v oblasti ohrany okruzhajushhej sredey. *Vestnik RUDN. Serija Juridicheskie nauki*, 4, 302–308 [in Russian].
37. Spektor, O. (2018). Mizhnarodne upravlinnia povodzhennia z zhyvymy pryrodnyimi resursamy. *Pidpriemnystvo, gospodarstvo i pravo*, 9, 274–278 [in Ukrainian].
38. Konventsiiia pro mizhnarodnu torhivliu vydamy dykoi fauny i flory, shcho perebuvaiut pid zahrozoiu znyknennia, vid 03.03.1973 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129#Text.
39. Konventsiiia pro zberezheniia mihruichykh vydiv dykykh tvaryn vid 23.06.1979 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text.
40. Konventsia pro okhoronu dykoi flory ta fauny i pryrodnykh seredovyshch isnuвання v Yevropi vid 19.09.1979 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text.
41. Kopylov, M.N. Merkulova, K.A. (2013). K 40-letiju Vashingtontskoj konvencii o mezhdunarodnoj trgovle vidami dikoj fauny i flory, nahodjashhimisja pod ugrozoi ischeznovenija. *Vestnik RUDN. Serija Juridicheskie nauki*, 3, 289–300 [in Russian].
42. Cipris, M.S. (2016). Sovremennye mezhdunarodnye rezhimy ohrany i sohraneniia migrirujushchih vidov dikih zhivotnyh. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
43. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. Standing Committee 39th meeting Strasbourg, 3–6 December 2019. The Bern Convention's Contribution to the Strategic Plan for Biodiversity 2011–2020 and the Aichi Targets. Document prepared by the Directorate of Democratic Participation. URL: <https://rm.coe.int/the-bern-convention-s-contribution-to-the-strategic-plan-for-biodivers/168098ef75>.
44. Great Lakes Water Quality Agreement. Signed at Ottawa on 22 November 1978. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201153/volume-1153-i-18177-english.pdf>.
45. Declaration on the maritime zone. Signed at Santiago on 18 August 1952. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201006/volume-1006-I-14758-English.pdf>.

46. Espaliat Larson, A.L. (2012). *The maritime boundary Chile–Peru* (Corporaciyn de Estudios Internacionales). URL: https://repositorio.uchile.cl/bitstream/handle/2250/123727/Espaliat_Cave_ing.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

47. Barsegov, Ju.G. (Ed.). (1985). *Slovar' mezhdunarodnogo morskogo prava*. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya [in Russian].

48. Ovlashhenko, A.V., Pokrovskij, I.F. (2010). *Ispol'zovanie jekosistemnogo podhoda v morskoy dejatel'nosti: pravovye voprosy i ih diskussionnye momenty*. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/42278-ispolzovanie-ehkosistemnogo-podkhoda-morskoy-deyatelnosti-pravovye-voprosy> [in Russian].

49. Konventsiiia pro terytorialne more ta prylehlu zonu vid 29.04.1958 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_178#Text.

50. Konventsiiia pro kontyentalnyi shelf vid 29.04.1958 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_179#Text.

51. Konventsiiia pro vidkryte more vid 29.04.1958 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_180#Text.

52. Konvencija o rybolovstve i ohrane zhivyh resursov otkrytogo morja ot 29.04.1958 g. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/fisheries58.pdf [in Russian].

53. Konventsiiia OON z morskoho prava vid 10.12.1982 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text.

54. Luttenberger, A. (2007). *Legal Challenges of Ecosystem Approach to Sustainable Use of the Sea*, UNESCO sponsored 4rd Dubrovnik Conference on Sustainable Development of Energy, Water and Environment Systems, Faculty of Mechanical Engineering and Naval Architecture.

55. Bezdieniezna, M.Yu. (2013). *Zastosuvannia ekosystemnoho pidkhodu do rehuliuвання rybnykh resursiv. Ukrainyskiy chasopys mizhnarodnogo prava*, 2, 96–98 [in Ukrainian].

56. Gudev, P.A. (2014). *Konvencija OON po morskomu pravu: problemy transformacii rezhima*. Moscow: IMJeMO RAN [in Russian].

57. Grin', E.A., Malimonova, A.S. (2017). *Iskusstvvennye zemel'nye uchastki v mezhdunarodnom prave: Konvencija OON po morskomu pravu. Nauchnyj zhurnal KubGAU*, 132(08), 1–15 [in Russian].

58. Uhoda pro vykonannia polozhen Konventsii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii z morskoho prava vid 10 hrudnia 1982 roku, yaki stosuutsia zberezhenia transkordonnykh rybnykh zapasiv ta zapasiv daleko mihruuichykh ryb i upravlinnia nymy, vid 04.12.1995 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_560#Text.

59. Konvencija po zashhite morskoy sredey rajona Baltijskogo morja ot 09.04.1992 g. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1900924> [in Russian].

60. Konventsiiia pro zakhyst Chornoho moria vid zabrudnennia vid 21.04.1992 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text.

61. Velikova, V., Vinogradov, S., Gvilava, M. (2013). *Ocenka trebovanij nacional'nogo i mezhdunarodnogo zakonodatel'stva, sushhestvujushhiih na praktike podhodov k sbalansirovannomu planirovaniyu hozjajstvennoj dejatel'nosti na poberezh'jah, imejushhiih transgranichnyj karakter; predlozhenija po vozmozhnym mehanizmam ucheta prirodnoho komponenta pri soglasovanii planov razvitija dlja sluchaev transgranichnogo raspolozhenija unikal'nyh beregovykh landshaftov. Nauchnoe obespechenie sbalansirovannogo planirovanija hozjajstvennoj dejatel'nosti na unikal'nyh morskikh beregovykh landshaftah i predlozhenija po ego ispol'zovaniju na primere Azovo-Chernomorskogo poberezh'ja. Kos'jan, R.D (Ed.). (Vols. 1–11; Vol. 9). Gelendzhik [in Russian].*

62. Protokol pro zberezhenia bioriznomanittia ta landshaftiv Chornoho moria do Konventsii pro zakhyst Chornoho moria vid zabrudnennia vid 14.06.2002 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_175#Text.

63. Uhoda pro zberezhenia bilykh vedmediv vid 15.11.1973 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_109#Text.

64. Arctic Environment (Rovaniemi, Finland, June 1991). URL: http://library.arcticportal.org/1542/1/artic_environment.pdf.

65. Konventsiiia pro zberezhenia tiuleniv Antarktyky vid 01.06.1972 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_477#Text.

66. Konventsia pro zberezhenia morskyykh zhyvykh resursiv Antarktyky vid 20.05.1980 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_045#Text.
67. Dohovir pro Antarktyku vid 01.12.1959 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_224#Text.
68. Antarkticheskij kril'. Istorija sozdaniya ANTKOM. Kratkij obzor. ZAO «Russkaja pelagicheskaja issledovatel'skaja kompanija», 2011. URL: <http://ruspelagic.ru/d/290162/d/5142355.pdf> [in Russian].
69. Dudykina, I.P. (2016). Zarubezhnye analitiki o sovershenstvovanii mezhdunarodno-pravovykh mehanizmov jekosistemnogo upravlenija v Arktike. *Moskovskij zhurnal mezhdunarodnogo prava*, 2, 96–106 [in Russian].
70. Golicyn, V.V., Ovlashhenko, A.V. Mezhdunarodno-pravovoj rezhim Antarktiki. In: Vylegzhanin, N. (Ed.). (2009). *Mezhdunarodnoe pravo*. Moscow: Vysshee obrazovanie, Jurajt-Izdat [in Russian].
71. Kuharev, N.N., Korzun, Ju.V., Zhuk, N.N. (2017). Ob jekosistemnom podhode ANTKOM k upravleniju promyslom Antarkticheskogo krilja (obzor). *Trudy JugNIRO*, 54, 34–66 [in Russian].
72. De Lucia, V. (2015). Competing narratives and complex genealogies: The ecosystem approach in international environmental law. *Journal of Environmental Law*, 27, 91–117. doi: 10.1093/jel/equ031.
73. ANTKOM – Podhod k upravleniju. Kok, K.-G. (ED.). (2000). URL: <http://archive.ccamlr.org/pu/r/pubs/am/text.pdf> [in Russian].
74. ANTKOM – upravlenie Antarktikoj. Hobart: ANTKOM (2001). URL: https://www.ccamlr.org/ru/system/files/MgmtOfTheAntarctic_ru.pdf [in Russian].
75. Protokol pro okhoronu navkolysnogo sredovyshcha do Dohovoru pro Antarktyku vid 04.10.1991 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_645#Text.
76. Kopylov, M.N., Mishlanova, V.A. (2014). Vklad mezhdunarodnykh organizacij v reshenie jekologicheskikh problem. *Mezhdunarodnoe pravo i mezhdunarodnye organizacii / International Law and International Organizations*, 2, 223–236. doi: 10.7256/2226-6305.2014.2.11776 [in Russian].
77. Koh, K.L. (2003). ASEAN Agreement on the Conservation of Nature and Natural Resources, 1985: A Study in Environmental Governance, paper given to the World Parks Congress 2003 (Durban, 8–17 September 2003). URL: <https://studylib.net/doc/7691261/asean-agreement-on-the-conservation>.
78. Islam, M. (2019). The ASEAN 1985 Agreement on the Protection of Nature and Natural Resources. *International Journal of Legal Developments and Allied Issues*, 5(6), 45–57.
79. Nguen, N.A. Nguen, K.T. (2011). Cherez obespechenie jekologicheskoi bezopasnosti k ustojchivomu razvitiju v regione Jugo-Vostochnoj Azii (mezhdunarodno-pravovoj aspekt). *Zhurnal nauchnykh publikacij aspirantov i doktorantov*. URL: <http://www.jurnal.org/articles/2011/uri50.html> [in Russian].
80. Nguen, N.A. (2014). Mezhdunarodno-pravovye osnovy obespechenija jekologicheskoi bezopasnosti v regione Jugo-Vostochnoj Azii. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
81. Deklaratsia pro zberezhenia flory, fauny ta sredovyshcha yikh meshkannia vid 01.01.1988 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_400#Text.
82. Kurylo, V.I., Hyrenko, I.V., Kurzova, V.V. (2012). Pravove zabezpechennia zberezhenia i vykorystannia henetychnykh resursiv roslyn cherez pryzmu hlobalizatsii problemy biobezpeky. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, 173(3). Seria: *Pravo*, 97–115 [in Ukrainian].
83. Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living. Published in partnership by IUCN – The World Conservation Union, UNEP – United Nations Environment Programme, WWF-World Wide Fund for Nature, 1991. URL: <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/cfe-003.pdf>.
84. Alpine Convention. Framework Convention. URL: https://www.alpconv.org/fileadmin/user_upload/Convention/EN/Framework_Convention_EN.pdf.
85. Kravtsiv, V.S., Zhuk, P.V., Kolodiichuk, I.A. (2018). Naukovi osnovy formuvannia ta shliakhy realizatsii hirs'koi polityky v Ukraini (naukove vydannia) / DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy». Lviv (Seria «Problemy rehionalnoho rozvytku») [in Ukrainian].
86. Konventsia z okhorony ta vykorystannia transkordonnnykh vodotokiv ta mizhnarodnykh ozer vid 17.03.1992 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_273#Text.

87. Konvencija EJeK OON po ohrane i ispol'zovaniju transgranichnyh vodotokov i mezhdunarodnyh ozer 1992 goda. EJeK OON. New York, Geneva. 2004. URL: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/documents/brochure_water_convention_russian.pdf [in Russian].

88. Spektor, O.M. (2019). Mizhnarodno-pravove rehuliuвання sfery pryrodoresursnykh vidnosyn. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

89. Brinchuk, M.M. (2015). Konceptcija ustojchivogo razvitija: potrebnosti v sovershenstvovanii. *Astrahanskij vestnik jekologicheskogo obrazovanija*, 1 (31), 5–13 [in Russian].

90. Doklad Vsemirnoj komissii po voprosam okružhajushhej sredy i razvitiju «Nashe obshhee budushhee». URL: <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> [in Russian].

91. Danilov-Danil'jan, V.I., Losev, K.S., Rejff, I.E. (2005). Pered glavnyim vyzovom civilizacii: Vzgljad iz Rossii. Moscow: INFRA-M [in Russian].

92. Goodland, R.J.A., Daly, H.E., El Serafy, S. (1991). Environmentally Sustainable Economic Development: Building on Brundtland. World Bank, Sector Policy and Research Staff, Environment Department. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/332821467989482335/pdf/multi-page.pdf>.

93. Deklaratsiia Rio-de-Zhaneiro shchodo navkolishnoho seredovyshcha ta rozvytku vid 14.06.1992 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text.

94. Povestka dnja na XXI vek (prinjata Konferenciej OON po okružhajushhej srede i razvitiju, Rio-de-Zhaneiro, 03–14.06.1992 g.). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml [in Russian].

95. Secretariat of the Convention on Biological Diversity (2004). *The Ecosystem Approach (CBD Guidelines)*. Montreal: Secretariat of the Convention on Biological Diversity. URL: <https://www.cbd.int/doc/publications/ea-text-en.pdf>.

Рекомендоване цитування: Суєтнов Є. П. Екосистемний підхід у міжнародному екологічному праві: від ідеї збереження природних екосистем до появи цілісної концепції. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 157. С. 116–146. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.157.256982>.

Suggested Citation: Suietnov, Ye. (2022). Ekosystemnyi pidkhyd u mizhnarodnomu ekolohichnomu pravi: vid idei zberezhenia pryrodnykh ekosystem do poiavy tsilisnoi kontseptsii [Ecosystem approach in international environmental law: from the idea of conservation of natural ecosystems to the emergence of a holistic concept]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue, 157, 116–146*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.157.256982> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 08.02.2022 р.